

**ФІЛОСОФСЬКО-ПЛАНЕТАРНИЙ ПІДХІД ДО ПІДГОТОВКИ
МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ ВИЩОЇ ШКОЛИ**

Статтю присвячено проблемі визначення філософсько-планетарного підходу до підготовки майбутніх педагогів в освітньому просторі вищої школи.

Ключові слова: *філософія освіти, освітній простір, людиноцентризм, професійна підготовка, особистість майбутнього педагога.*

Самоорганізаційні процеси постіндустріального розвитку суспільства корелюють зі становленням постнекласичної науки, до складу якої входить синергетика, інформатика, комплекс когнітивних наук із “мережевими” принципами відкритості, нерівноважності, самоорганізації, зворотного зв’язку, що час від часу змінює їх ієрархію. Таке становище істотно проблематизує статус тих фундаментальних уявлень, згідно з якими справді істинними, реально існуючими вважають лише окремі онтологічно вихідні – константи, ідентичності, “породжуючі начала”, самотності, а все інше – вторинне й похідне – це світ штучного, сконструйованого, суб’єктивного, несправжнього, а тому неістинного, а в кінцевому підсумку надуманого й ілюзорного [2, с. 120].

В. Кремень вважає, що сама по собі окреслена проблема не нова, як і сама культура, але виняткової гостроти їй надає сучасний стрімкий розвиток інформаційних технологій. Звичайно, з технологічного погляду комунікативне залучення в трансдисциплінарний і транскультурний діалог суб’єкта постнекласичної науки постає більш реальним. Однак питання про те, наскільки ця реальність стане реальністю справді людського буття, суто технологічно не вирішується. В цьому разі, наголошує учений, “постає проблема духовної свободи й відповідальності людини, що актуалізує проблему освіти” [7, с. 5].

Зазначена ситуація зумовлена тим, що завдяки суб’єктному полюсу постнекласична наука відкрита діалогу із сучасною культурою, частиною якої вона є. Маючи справу з істиною, її пошуком у нелінійному світі, зі світом, який цією наукою відкритий і одночасно з її ж таки допомогою був створений розвитком сучасної техногенної цивілізації, зі світом фундаментальної нестабільності, світом взаємопереходів порядку і хаосу, постнекласична наука в цій своїй новій синергетичній якості покликана формувати нового відповідального трансдисциплінарного суб’єкта. Він відповідальний перед істиною й відкритий для діалогу з трансцендентальним суб’єктом духовної культури, постає як образ людини, яка відповідає за істину людського буття в динамічному світі [2, с. 121–122]. Саме в цьому полягає відкритість як постіндустріального соціуму, так і постнекласичної науки до соціокультурних цінностей, мети освіти і навчального процесу.

Безперечним виявляється той факт, що однією з найхарактерніших рис сучасного соціального життя є нестабільність, яка відтворюється як на рівні існуючих соціополітичних практик, так і в царині духовно-культурного існування. За традиційного підходу цю рису суспільного життя оцінюють негативно. Однак кожний, хто може вдумливо поглянути на історію, може переконатися, що людина й суспільство завжди й скрізь існують в умовах нестабільності [10, с. 254].

Таким чином, згідно з теорією сучасних дослідників [4; 7; 10], реалії сучасного суспільства свідчать про потребу використання знань сучасної синерге-

тики для подолання страху перед невизначеністю-нестабільністю в ситуації соціального самовизначення.

Мета статті – визначити, обґрунтувати й проаналізувати філософські основи професійної підготовки майбутніх педагогів планетарного масштабу як потребу вдосконалення сучасного освітнього простору вищої школи.

В. Кремень наголошує: “Невизначеність – не лише факт соціального та економічного буття, але й надзвичайно важлива психологічна проблема, яка впливає також на екзистенційні переживання людини. Нерішучості та невпевненості щодня додають засоби масової інформації, повідомляючи про природні катастрофи, соціальні катаклізми, революції, контрреволюції, фінансові кризи, дефолти й багато чого іншого, що спричинює депресію, втрату волі, зневіру, байдужість, розгубленість” [7, с. 6–7].

Відповідно до положень нової антропосоціальної структури академіка В. Кременя, “звернення до синергетики означає не арифметичне приєднання її до існуючого в людині знання про те, як протистояти тим чи іншим негараздам”. Роль синергетичного підходу полягає у ствердженні людиною себе як особистості, в її внутрішньому зростанні, самоорганізації, що можливо за умови демократичної системи соціального управління – джерела творчості [7, с. 7]. “Не пов’язана з жорсткими рамками контролю діяльність особистості набуває творчого характеру, вона вибудовує гнучкі структури, які потребують інноваційних, творчих особистостей”, – наголошують відомі розробники теорії синергетики Є. Князева та С. Курдюмов [5, с. 32].

Звернення до синергетичного підходу в розробці методології професійної підготовки майбутніх педагогів зумовлено декількома чинниками [3]:

- переходом до нової освітньої парадигми, що має на меті ненасильницький, гуманістичний, особистісно орієнтований розвиток студентів;
- потребою в нових науково обґрунтованих освітніх технологіях, які пов’язані з полікультурною освітою і посилюють роль самоактуалізації, самоорганізації й самореалізації особистості в мультикультурному освітньому середовищі.

Якщо професійна освіта є діяльністю, то *філософія цієї освіти* – це рефлексія такої діяльності, завдання якої полягає в тому, щоб розкрити смисл освіти, орієнтувати суспільну свідомість щодо ймовірних викликів і перспектив, запропонувати модель “оптимальної освіти”, розкрити принципи, закономірності й особливості дії чинників, які детермінують генезис освіти, а також сформулювати загальні концепції професійної освіти [12]. Філософська рефлексія становлення цих процесів надзвичайно важлива, особливо стосовно освіти та її розвитку в сучасному складному світі.

Філософія осмислює людське буття в минулому, в теперішній час і в майбутньому (тобто намагається прогнозувати як розвиток суспільств і цивілізацій, так і розвиток окремо взятого індивіда), формулює нові ідеали сучасної й майбутньої людини, нові уявлення про характер змісту й цілей навчання та виховання. Український дослідник Є. Зеленов у своїй монографії “Теоретичні основи планетарного виховання студентської молоді” визначає філософські основи планетарного навчання та виховання як обґрунтування вирішення педагогічних проблем за допомогою саме філософського знання [3].

У пошуку науково-педагогічного фундаменту духовного відродження професійної освіти ми маємо відповісти на гострі актуальні питання сьогодення:

під впливом яких чинників особистість майбутнього вчителя буде успішною в професійній діяльності? За допомогою яких людинознавчих підходів можна сформувати творчу, всебічно розвинуту й духовно збагачену особистість майбутнього фахівця? Чому теперішні концепції формування особистості вчителя не відповідають дійсності тощо?

Пошук філософських основ професійної підготовки майбутніх педагогів планетарного масштабу передбачає, перш за все, визначення критеріїв відбору філософських течій, концепцій, учень тощо з точки зору їх *відповідності* основним тенденціям світового розвитку. Так, за основу нами було взято й модифіковано критерії відбору філософських підстав планетарного навчання та виховання студентської молоді:

– **гуманістична спрямованість** основних засад концепції. На думку Є. Зеленова, однією з основних тенденцій розвитку людства є його поступова гуманізація, про що свідчить історія всіх народів та країн світу;

– **креативна спрямованість** основних засад філософського напрямку чи концепції. Тільки на шляху креативної спрямованості можна очікувати відчутного прориву в процесі професійної підготовки майбутніх учителів;

– **загальнопланетарна спрямованість** основних засад філософських учень і течій. Цей критерій, на думку ученого [3], з якою ми цілком погоджуємося, відповідає як глобальним тенденціям розвитку людської цивілізації, так і завданням нашого дослідження;

– **оптимістична спрямованість** основних філософських положень, тобто не просто декларування віри у “світле майбутнє”, а намагання пропонувати заходи та шляхи його досягнення.

У результаті аналізу різних філософських концепцій, учень і течій за цими критеріями Є. Зеленов визначив філософські засади планетарного навчання та виховання студентської молоді: *філософія російського космізму, концепція сталого розвитку, ноосферне вчення В. Вернадського, синтетична філософія китайського професора Чжан Шаохуа, філософія глобалізму, концепція ненасильства, концепція “культури миру”* [3].

Характерними рисами російської філософії, на думку М. Лосського, є: космологізм, софіологія, соборність, метафізичність, релігійність, інтуїтивізм, позитивізм, реалістичність (онтологізм) [9, с. 512–520]. Багато з цих рис властиві унікальному філософському вченню, що дістало назву філософії космізму, про взаємодію людини й світу, побудованому плеядою вітчизняних науковців ХІХ–ХХ ст. Творці цієї філософії – вчені зі світовими іменами, що мають досягнення в найрізноманітніших сферах наукового, культурного, релігійного й суспільного життя (Д. Андрєєв, М. Бердяєв, В. Вернадський, Вл. Соловйов, Л. Толстой, М. Умов, М. Федоров, П. Флоренський, К. Цюлковський, А. Чижевський та ін.) [3].

Російський космізм виник як своєрідна антитеза класичній фізикалістській парадигмі мислення, заснованій на жорсткому розмежуванні людини й природи. У ньому була здійснена спроба відродити онтологію цілісного бачення, що органічно єднає людину й космос. Ця проблематика обговорювалася як у сциєнтистському, так і в релігійному напрямі космізму.

Філософи-космісти висунули *ідею активної еволюції*, тобто такого розвитку світу, коли людство свідомо спрямовує його, керуючись не тільки розумом, а й етичним відчуттям. Космісти говорили про управління духом матерії, про те, що за його допомогою людина зможе перетворити зовнішній світ через перетворення власної природи [3].

Розглядаючи людину як “живу клітину вселенського організму”, вони висунули й обґрунтували гуманістичну *ідею про унікальність і абсолютну цінність кожного індивіда для космічної еволюції*. При цьому, виходячи з православних традицій, особливого значення вони надавали духовності як основоположній творчій силі, що дарована людству. Звідси й головну мету виховання вони вбачали в духовно-етичному розвитку дитини на основі *ідеї соборності*, у якій виділяли три взаємопов’язані сторони: “внутрішня соборність (цілісність душі), всеєдність (загальнолюдська єдність) і сполученість людей з навколишнім світом” [11, с. 11, 17].

Філософія космізму спирається на глобальне планетарне мислення й стосується не стільки окремих гносеологічних або інших проблем філософії, скільки цілісного розуміння людини, встановлення її місії й вселенського призначення. Для нашого дослідження важливі прагнення філософів-космістів до відновлення природного зв’язку людини з природою й історією, відродження духовного способу життя, розширення світобачення людини до планетарного, вселенського рівня, ідея об’єднання людства в єдину спільноту заради спільної мети. Такі позиції філософії космізму, на нашу думку, дуже актуальні, адже людство все більше усвідомлює свою єдність і причетність до доленосних процесів у природі й суспільстві [3].

Завдання нашого дослідження вимагають визначення педагогічних ідей філософії *людиноцентризму* з метою виявлення аксіологічних передумов професійної підготовки майбутніх педагогів планетарного масштабу.

В. Андрущенко наголошує не тільки на *людиноцентристському підході*, а й на *духотворчому розвитку* освіти у ХХІ ст. За теорією академіка, перехід людства до педагогіки духовності зумовлений історичною еволюцією цивілізації, її входженням в епоху ноосферного способу існування. На цій стадії людство, зрештою, підійшло до усвідомлення себе не лише як частини природи, соціальних відносин чи культури, а і як продукту універсальної ноосферної цілісності з домінуючим духовним началом (стрижнем), на основі якого розгортається життєдіяльність кожного індивіда, здійснюється його доля. Шлях до людини, таким чином, проходить через її духовне зростання, результатом якого має стати розуміння її духовної totoжності з Великим Космосом, Людством у всіх його цивілізаційних вимірах. Педагогіка духовності – засіб такого духовного зростання особистості. Вона забезпечує усвідомлення людиною своєї “вселюдськості” й “всесвітності”, невіддільності власного існування від людства і Космосу [1].

В. Кремень у монографії “Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору” розглядає філософію людиноцентризму як “не просто чергове філософське і антропологічне вчення, а перетворення філософствування і гуманістичних міркувань як таких на новий тип метафілософії і світогляду, безпосередньо дотичних до вищих смислів буття, які діють через життя і живе мислення” [6, с. 15].

Пошук людини в контексті філософії людиноцентризму виходить саме на ту глобальну філософську проблематику, яка відображає реалії сучасного світу. Як зазначає В. Кремень, “поняття людиноцентризму сповнене глибокого філософського змісту. Терміном “людиноцентризм” позначаються різноманітні й водночас концептуально спрямовані відтінки філософської думки, об’єктом яких є людина. Тілесність, обдарованість, духовність, освіченість, моральність, егоїзм, розумність, цілеспрямованість – усе це є фрагментами постійно змінюваної

картини буття людини, які розкривають її нові аспекти, але не вичерпують нескінченного змісту” [6, с. 9].

Людиноцентризм – це актуалізація гуманістичних тенденцій, відхід від раціоналістичних, прагматичних імперативів сучасної епохи, яка потребує людини знаючої, творчої, ініціативної і разом з тим *інноваційно мислячої*. Він орієнтує на розуміння того, що в умовах існуючих деструкцій людини, безпрецедентних страшних злочинів, які здоровий глузд просто не сприймає, людство здатне вижити, лише відтворивши й поставивши в центр свого існування систему *абсолютних цінностей*. Як зазначав відомий учений, письменник, гуманіст Д. Ліхачов, ХХІ ст. має стати “*століттям людини*”, тобто пріоритет *матеріальної сторони цивілізації має перейти до її духовної складової* [8].

З цим важко не погодитися, але потрібно уточнити цю думку. В. Кремень зауважує, “*людина – це єдність тіла й духу, загадкове породження природи, що володіє певною космічною силою, таємничо звеличуючись над матерією*”. А що може пояснити саме таке визначення людини? Особливе знання, яким завжди володіла освіта, оскільки за своїм визначенням вона охоплює все. У межах освітнього простору в контексті філософії людиноцентризму потрібно обґрунтувати нове адекватне знання про людину. Це має бути таке знання, у якому буде всебічно обґрунтовано безумовну перевагу духовно-моральної сторони, на основі якої й формується *особистість*. Без такого знання не буде культурно-інтелектуального зростання, здатного в перспективі привести до *перетворення людства*. І все це неможливо поза філософією освіти, контекстом людиноцентризму – основних домінант освітнього простору з формування й творення *сучасної особистості* [8].

Академік підкреслює, “*потрібно виходити з того, що тепер виникла й утвердилася нова основа для реального (а не декларативного, формального) інтегрального підходу до пізнання й самопізнання людини, до взаємодії на новому фундаменті двох напрямів науки – природничого й гуманітарного*”. Сучасна наука виводить на принципово інший рівень наші знання про людину – і не лише про її біологію, а і про її психіку, соціальні й культурні характеристики людського існування у світі. Маємо серйозно задуматися над питанням природи людини, системно переосмислити його в контексті нових наукових знань. А це, у свою чергу, вимагає внесення корегувань в освітній простір, доповнення його новими знаннями про людину [8, с. 5].

Отже, перед філософією освіти й педагогікою постають такі завдання, які вимагають інноваційного підходу і творчої, інноваційної культури мислення майбутнього педагога.

Визнаючи проблему особистості пріоритетною, ми маємо виходити з *потреби вдосконалення самого освітнього простору*. Це означає, що завдяки нашим швидко зростаючим можливостям маніпулювати людським організмом і психікою разом з технологічною спрямованістю сприйняття й користування цими станами ми можемо переходити від *природних до інтенційних* способів соціального конструювання [8].

Отже, наведений аналіз сучасних філософських поглядів уможливорює всезагальність *цілісного підходу* в процесі професійної підготовки майбутнього педагога.

На наше переконання, головна особливість *цілісного підходу*, що відрізняє його від інших підходів до здійснення процесу професійної підготовки студентської молоді, полягає в тому, що якщо останні акцентують увагу на якомусь окремому аспекті досліджуваного феномену (безсумнівно, важливого, нерідко

визначального, порівняно з іншими), *цілісний підхід*, передусім, передбачає аналіз цілісності досліджуваного і проєктивного феномену якості особистості, особистості в цілому, педагогічного процесу, його фрагмента, “одиниці” тощо), шляхів забезпечення і підвищення його цілісності. А це можна забезпечити, якщо методологію цілісного підходу реалізувати в процесі здійснення всіх інших підходів, які були перелічені вище.

Дослідники останніх років дають підстави і привід до того, щоб знову спеціально повернутися до осмислення сутності, призначення, процедур реалізації цілісного підходу в сучасному педагогічному процесі. Серед важливих питань, на які належить відповісти, є такі: в чому полягає принципова відмінність цілісного підходу від інших? Які сторони педагогічної дійсності осмислюються лише з його допомогою, а не жодними іншими інструментаріями? Який понятійний апарат, логіка та етапи реалізації цілісного підходу в педагогічному процесі? Які головні характеристики, що дають змогу робити висновки про цілісність педагогічних явищ і процесів, освітніх систем? [4].

Цілісність системи професійної підготовки майбутніх педагогів, згідно з теорією І. Зязюна, може бути адекватно описана лише з використанням категорій “взаємозв’язок”, “єдність”, “інтеграція”. Учений пропонує розглядати цілісність як інтегральний критерій її ефективності. На практиці, однак, про цілісність тієї чи іншої системи найчастіше (принаймні поки що) якраз і судять за її ефективністю щодо виконання покладеної на неї місії.

Звідси впливають шляхи дослідження цілісних характеристик педагогічних феноменів:

- аналіз успішної практики вирішення педагогічної проблеми;
- виявлення факторів, що впливають на ефективність;
- побудова теоретичної моделі 1 “ідеального процесу”;
- апробація на практиці;
- корекція теоретичних висновків (“побудова моделі 2”);
- дослідно-експериментальна перевірка моделі 2 тощо [4, с. 9].

І. Зязюн переконаний, що процес цей настільки нескінченний, наскільки актуальною є проблема виховання і учіння людини, наскільки змінні умови учіння і виховання. Смысло- і системоутворювальними “лініями”, що поєднують окремі характеристики, елементи, ланки, ступені і рівні освіти в єдину цілісність у наукових дослідженнях і інноваційній педагогічній практиці, є:

- наявність центральної смыслоутворювальної гуманістичної ідеї освіти і відповідність їй (адекватність з урахуванням специфічних умов того чи іншого рівня освіти й реального освітнього процесу) цілей і цінностей, етапів і рівнів освіти. Не мається на увазі їх “однаковість”, “схожість” (відомо, що “подібне в подібному не має потреби”);

- взаємозв’язок, спадковість, взаємодоповнюваність і варіативність змісту та результатів освіти;

- відповідність процесуальних характеристик освітнього процесу (методів, освітніх технологій, умов їх використання) цілям, цінностям і смыслом освіти, а також її змісту.

Аналіз практики використання ідей цілісного підходу при дослідженні конкретних педагогічних проблем дає змогу намітити логіку і послідовність етапів, дослідних процедур, реалізація яких свідчить, що використовувався “цілісний підхід”.

Така логіка цілісного підходу експериментально перевірена в чималій кількості досліджень, у цілому підтверджує свою доцільність і здатність дати результати, які достатньо успішно “вписуються” в інтегровані уявлення про особистість і шляхи її становлення та розвитку [4].

Висновки. Підсумовуючи сказане вище, відзначимо, що сучасні філософські течії (філософія російського космізму, концепція сталого розвитку, ноосферне вчення В. Вернадського, синтетична філософія китайського професора Чжан Шаохуа, філософія глобалізму, філософія людиноцентризму, впровадження основних положень синергетики та ін.) утворює значення ролі людини, її креативної діяльності, прагнення до самовдосконалення й самореалізації. Незаперечним є той факт, що народжується нова філософія освіти – освіти, яка забезпечить комфортне існування людини у XXI ст.

Зазначена обставина зумовлює потребу переосмислення та переорієнтації методологічних засад професійної підготовки майбутнього педагога. Саме вища освіта XXI ст. має бути побудована на основі найновіших досягнень сучасної науки із спрямованістю на формування вчителя людинознаючого, творчого, ініціативного і разом з тим інноваційно мислячого.

Список використаної літератури

1. Андрущенко В.П. Вища освіта у пост-Болонському просторі : спроба прогностичного аналізу / В.П. Андрущенко // Філософія освіти. – 2005. – № 2. – С. 6–19.
2. Аршинов В.И. Становление субъекта постнеклассической науки и образования / В.И. Аршинов, В.А. Буров, П.М. Гордин // Синергетическая парадигма. Синергетика образования. – М. : Прогресс-Традиция, 2007. – С. 114–136.
3. Зеленов Є.А. Теоретичні основи планетарного виховання студентської молоді : [монографія] / Є.А. Зеленов. – Луганськ : НЦППРК “НОУЛІЖ”, 2008. – 272 с.
4. Зязюн І.А. Цілісний методологічний підхід у педагогічному науковому дослідженні / І.А. Зязюн // Професійне становлення особистості : проблеми і перспективи : матер. IV Міжнар. наук.-практ. конф. – Хмельницький, 2011. – С. 7–13.
5. Князева Е.Н. Основание синергетики. Человек, конструирующий себя и своё будущее [Текст] / Е.Н. Князева, С.П. Курдюмов. – М. : КомКнига, 2007. – 232 с.
6. Кремень В.Г. Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору / В.Г. Кремень. – К. : Педагогічна думка, 2009. – 520 с.
7. Кремень В.Г. Освіта і суспільство в парадигмі синергетичного мислення / В.Г. Кремень // Педагогіка і психологія. – 2012. – № 2(75). – С. 5–11.
8. Кремень В.Г. Особистість в освітньому просторі сучасної цивілізації / В.Г. Кремень // Професійне становлення особистості : проблеми і перспективи : матер. IV Міжнар. наук.-практ. конф. – Хмельницький, 2011. – С. 3–7.
9. Лосский Н.О. История русской философии / Н.О. Лосский. – М. : Высш. шк., 1991. – 559 с.
10. Мелехова О.П. Человек в нестабильном мире / О.П. Мелехова // Синергетическая парадигма. Человек в условиях нестабильности. – М. : Прогресс-Традиция, 2003. – С. 254–265.
11. Мигунов А.Н. Феномен русского просвещения / А.Н. Мигунов. – СПб : Изд-во Смольного ун-та, 1999. – 184 с.
12. Самчук З. Світоглядні орієнтири адекватного аналізу визначальних викликів і відповідей на них освітньої сфери / З. Самчук // Вища освіта України. – 2012. – № 1. – С. 10–19.

Стаття надійшла до редакції 19.10.2012.

Сущенко Л.А. Философско-планетарный подход к подготовке будущих педагогов в образовательном пространстве высшей школы

Статья посвящена проблеме определения философско-планетарного подхода к подготовке будущих педагогов в образовательном пространстве высшей школы.

Ключевые слова: философия образования, образовательное пространство, человекоцентризм, профессиональная подготовка, личность будущего педагога.

Sushchenko L. Philosophical and planetary approach to preparing future teachers in the educational area of higher education

The article deals with the definition of global philosophical approach to the preparation of future teachers in the educational environment of high school.

Key words: philosophy of education, educational space, training, personality future teacher.